

895.9112008

พ 335 ข

พุทธประวัติ

พระพุทธเจ้าทรงเสวยวิมลคิณ

พระพุทธเจ้าทรงเสวยวิมลคิณ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

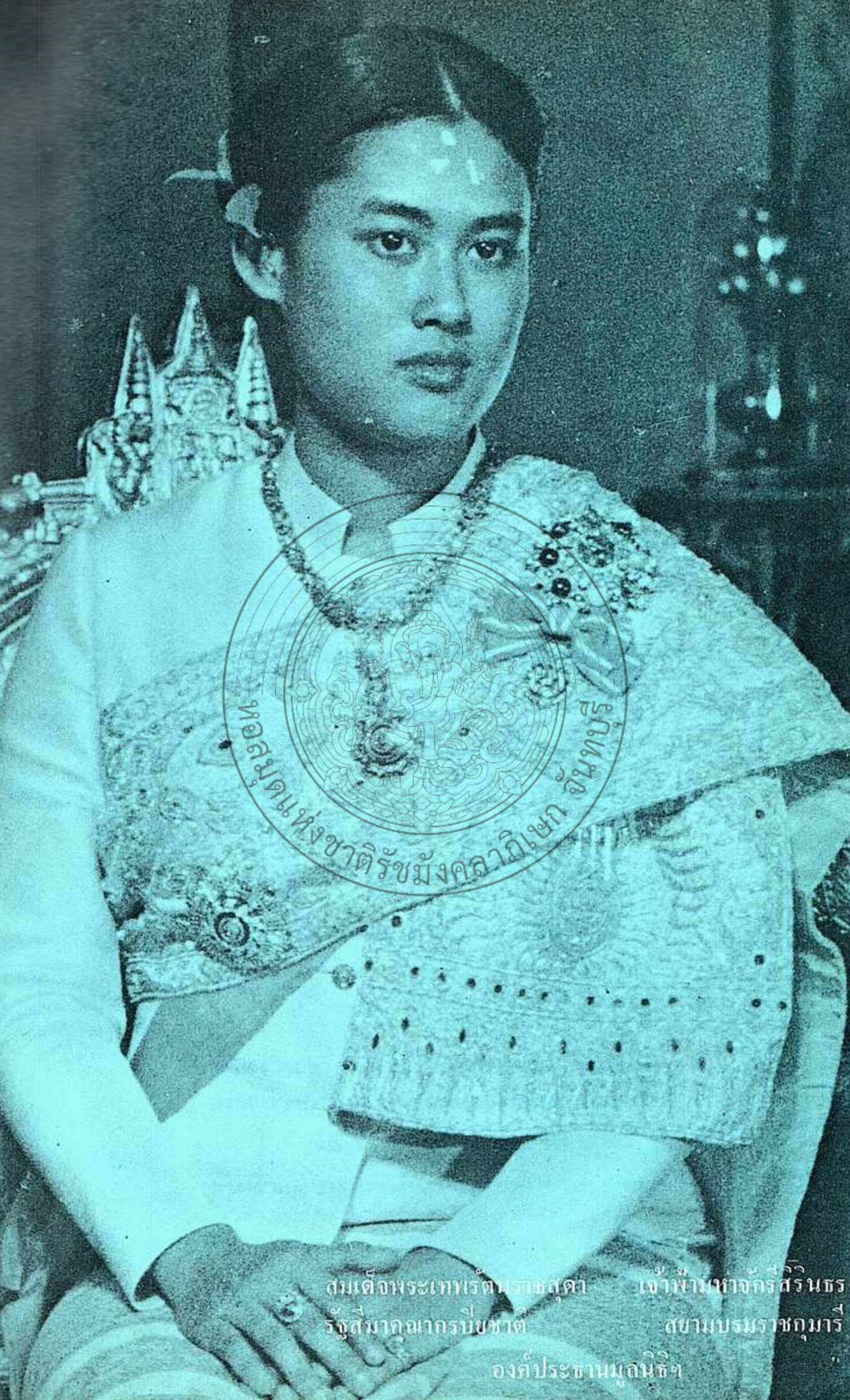
“โดยที่มกคิดว่า พระองค์ท่านเป็นผู้มีความรู้และความสามารถในวิทยา-
การหลายแขนง ตั้งแต่การที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ก็ย่อมทรงทราบวิชาวิทยา-
การต่างๆ ซึ่งเป็นของพระมหากษัตริย์ มีการปกครอง และการทหาร เป็นต้น
และยังได้ทรงมีความรู้ทั้งในด้านศิลป ทั้งในด้านการประพันธ์ การดนตรี และ
ในด้านประติมากรรม ทุกอย่างก็กล่าวมาทำได้ถึงขั้นเป็นที่ยกย่องทั้งภายใน
และภายนอกประเทศ จึงเป็นบุคคลที่เราจะเรียกได้ว่า เป็นบุคคลที่หาได้ยากผู้
หนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับพระมหากษัตริย์องค์นี้ ความสำคัญอยู่ที่ความ
สามารถในด้านศิลปนาฏการ เพราะฉะนั้น นอกจากจะถือว่าทรงเป็นพระ
มหากษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมืองมา นานมาอย่างสงบสุขแล้ว อย่างใน
ด้านวิทยาการนี้ ยังถือว่าเป็นบรมครูอีกด้วย”

พระราชดำรัส

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
พระราชทานในที่ประชุมคณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๘ ธันวาคม ๒๕๒๐

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
ราชกุมารี

เจ้าฟ้าฯ มหาวชิราลงกรณ
สยามบรมราชกุมารี

องค์ประธานมูลนิธิฯ

พุทธศิลป์ที่หล่อด้วยโลหะ ๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

บทนาฏกรรม
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

กรมศิลปากรจัดแสดง

เนื่องในวาระคล้ายวันพระบรมราชสมภพ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ณ โรงละครแห่งชาติ

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๓

ห้อง คีฬ.

805.4112008

หมู่

ว 8354

ทะเบียน น ๓๒๖ ๔๙๕ ค.ม

พิมพ์ที่ หสน. สหประชาชาติ 299/1-2-3 ถนนลาดหญ้า ชนบุรี กท 6 โทร 465-0173, 466-8694
นายบุญเห็น เล่าลกุล ผู้พิมพ์โฆษณา ก.พ. 2523

คำนำ

ศิลปินนั้นมีจุดหมายในชีวิตอยู่ที่การสร้างผลงานอันเป็นอมตะ ยิ่งกว่าที่จะมุ่งประสงค์ในลาภสักการ งานศิลป์จึงต้องการความอุปถัมภ์ค้ำชูยิ่งกว่าวิชาชีพอื่น เพื่อให้ศิลปินได้มีเวลาสร้างสรรค์งานของตนได้อย่างเต็มที่ ในรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงรับเป็นพระราชภาระอันสำคัญที่จะต้องทรงทำนุบำรุง และอุปถัมภ์ค้ำชูศิลปิน กอปรกับทรงเป็นศิลปินเองด้วย บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนข้าราชบริพารน้อยใหญ่และพสกนิกรถ้วนหน้า ต่างโดยเสด็จพระราชนิมิต จึงเป็นทักล่าวกันว่าในรัชสมัยแห่งพระองค์ท่านนั้น เป็นยุคทองแห่งศิลปวัฒนธรรม

กรมศิลปากรซึ่งมีหน้าที่ธำรงรักษาสืบพัฒนวัฒนธรรมของชาติโดยตรง จึงรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าฯ ในวาระคล้ายวันพระบรมราชสมภพแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ได้เวียนมาบรรจบรอบอีกคำรบหนึ่ง ในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓ น กรมศิลปากรจึงได้เลือกคัดการแสดงซึ่งจัดทำบทนาฏกรรมขนจากพระราชนิพนธ์ในพระองค์ท่าน ออกเผยแพร่เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชบูชา

(นายเดโช สุวานานนท์)

อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
ราชพระนามและราชนามกรรมการ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรม- ราชูปถัมภ์ พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๕	ฉ
บทนาฏกรรมในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	๑
เพลงบุหลันลอยเลื่อน	๕
โขน เรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระรามข้ามสมุทร	๗
ละคอนเสภา เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ตอน ขุนแผนขนเรือน ขุนช้าง-ได้นางแก้วกิริยา	๘
ละคอนนอก เรื่องสังข์ทอง ตอน ทาปลา	๑๓
ละคอนใน เรื่องอิเหนา ตอน ศักกะหมังกุหนิง	๒๕
ราชนามผู้แสดง ผู้บรรเลงดนตรี และผู้ขับร้อง	๔๑

รายพระนามและรายนามกรรมการ
มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๕

กรรมการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง

๑. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากร-
ปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี
๒. นายกัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา

กรรมการโดยตำแหน่ง

๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
๒. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
๓. อธิบดีกรมศิลปากร
๔. ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสงคราม

กรรมการราชสกุลและกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๓

๑. หม่อมเจ้ากาพวรรณดิศ ดิศกุล
๒. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ
๓. หม่อมหลวงخاب กุญชร
๔. นายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
๕. นายฉลาก ณ บางช้าง

๖. นายทองหล่อ กล้วยไม้ ณ ออยุธยา
๗. หม่อมหลวงปิ่นนรินทร์ มาลากุล
๘. นายพล วงศาโรจน์
๙. นางสาวพันทิพา สุทธิลักษณ์
๑๐. นางแม่นมาส ชวลิต
๑๑. หม่อมราชวงศ์สรสสิน กัณณางค์
๑๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง
๑๓. นายสัมฤทธิ์ ลำเจียก
๑๔. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา

พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๔

๑. นาวาอากาศตรีกำธร สิ้นขวานนท์
๒. นางสาวไข่มุกด์ มลิณทะเลข
๓. หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช
๔. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร
๕. หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์
๖. ท่านผู้หญิงกษุณี มาลากุล ณ ออยุธยา
๗. หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต
๘. ท่านผู้หญิง หม่อมหลวงมณีรัตน์ บุนนาค
๙. พระราชสมุทรเมธี
๑๐. นายสุวิธ แก้วเกษ

พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๒๕

๑. พันตำรวจเอกทวี ณ บางช้าง
๒. นายธนิต อยู่โพธิ์
๓. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล
๔. นายศรีเครือ โปหาทอง

๕. นายสุคใจ กรรณเลขา
๖. หม่อมราชวงศ์สลับ ลดาวัลย์
๗. หม่อมหลวงแสงโสม กฤษณามระ
๘. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรณ์มงคลการ
๙. นายแพทย์อวย เกตุสิงห์
๑๐. นายแพทย์เอิบ ณ บางช้าง
๑๑. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร
๑๒. พันเอกอุทาร์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๑๓. หม่อมราชวงศ์พิศวาส นาควานิช
๑๔. นายตำรวจ สุนทรการทล
๑๕. นายอนันต์ อนันตกล
๑๖. นายเทพ สุนทรการทล

พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๓

๑. นายพินิจ กุสุมา ณ อยุธยา
๒. นาวาตรีพุดิ กปีตภา ร.น.
๓. พลโทสุพงศ์ เชาตวิวงศ์ ณ อยุธยา
๔. หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช
๕. นางอุไร วัชรวิวงศ์ ณ อยุธยา

พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๔

๑. ร้อยเอกกฤษณา อรุณวงศ์ ณ อยุธยา
๒. หม่อมหลวงเฉลิม กุญชร
๓. หม่อมหลวงประณต ชุมแสง

๔. พันโท หม่อมหลวงประทีป ทินกร
๕. นายเปรมจิตต์ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
๖. หม่อมหลวงวรรณ ไพฑูรย์
๗. นายสกลจิต พนมวัน ณ อยุธยา.
๘. หม่อมหลวงอุดม สนิทวงศ์

พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๒๕

๑. หม่อมหลวงปลื้มจิต ธรรมานนท์
๒. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
๓. หลวงสุขวัฒน์สุนทร
๔. พลอากาศโท หม่อมหลวงอิศรพันธ์ อิศรศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๕

๑. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร
รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธาน
๒. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล รองประธาน
๓. หม่อมหลวงเฉลิม กุญชร รองประธาน
๔. ร้อยเอกกฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา กรรมการ
๕. นาวาอากาศตรีกำธน สินธวานนท์ กรรมการ
๖. ท่านผู้หญิงหญิงคุณิ มาลากุล ณ อยุธยา กรรมการ
๗. นายทองหล่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา กรรมการ
๘. ท่านผู้หญิง หม่อมหลวงมณีรัตน์ บุณนาท กรรมการ
๙. นายสมฤทธิ ลำเจียก กรรมการและเหรัญญิก
๑๐. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ กรรมการและเลขานุการ

ญ

คณะกรรมการจัดงาน

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๓

๑. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	ประธานกรรมการ
๒. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	ที่ปรึกษา
๓. หม่อมหลวงเฉลิม กุญชร	ที่ปรึกษา
๔. ท่านผู้หญิงบุษณี มาลากุล ณ อยุธยา	ที่ปรึกษา
๕. ท่านผู้หญิง หม่อมหลวงมณีรัตน์ บุนนาค	ที่ปรึกษา
๖. นาวาอากาศตรีกำธร สีนวามนต์	ที่ปรึกษา
๗. นายเดโช สวามิภักดิ์	ที่ปรึกษา
๘. คุณหญิงสุภาวดี อังคณารักษ์	กรรมการ
๙. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	กรรมการ
๑๐. คุณหญิงสุภาวดี ดำริภาณุ	กรรมการ
๑๑. นางสุจิตรา มงคลกิตติ	กรรมการ
๑๒. นางกมลทิพย์ สุกดาภา	กรรมการ
๑๓. นางสุวิมล รุ่งแสง	กรรมการ
๑๔. นางจรรยาสมร วัฒนเวคิน	กรรมการ
๑๕. นางวิไล บุญโยภาส	กรรมการ
๑๖. นางบุญนำ พัฒนรัฐ	กรรมการ
๑๗. นางเยี่ยมศรี บุญสุข	กรรมการ
๑๘. รองศาสตราจารย์ทักษิณา สวามิภักดิ์	กรรมการ
๑๙. นางกนก พุกกะพันธ์	กรรมการ
๒๐. นายวิรุฬห์ เตชะไพฑูริย์	กรรมการ

๒๑. นายสุจิตต์ สุนทรพิมล	กรรมการ
๒๒. นางพรทิพย์ ณรงค์เดช	กรรมการ
๒๓. พลตำรวจโทเสน่ห์ สิทธิพันธ์	กรรมการ
๒๔. นายเกรียงศักดิ์ โลหะชาละ	กรรมการ
๒๕. พันตำรวจเอกพจน์ บุญยะจินดา	กรรมการ
๒๖. พันเอกณัฐ เทชะกรณ	กรรมการ
๒๗. พันเอกชูเลิศ บุญญสุทร	กรรมการ
๒๘. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กรรมการ
๒๙. นายทองหล่อ กล้วยไม้ ณ อัยยยา	กรรมการ
๓๐. นายทรงวิทย์ แก้วศรี	กรรมการ
๓๑. นายสุวิชัย รัชมิภักดิ์	กรรมการ
๓๒. นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์	กรรมการ
๓๓. นายสวัสดิ์ ปิยะกาญจน์	กรรมการ
๓๔. นางประกอบ ลาภเกษร	กรรมการ
๓๕. นายเสรี หวังในธรรม	กรรมการ
๓๖. นางพนิดา สิทธิวรรณ	กรรมการ
๓๗. นางสถาพร สันทอง	กรรมการ
๓๘. นายสมน ขำศิริ	กรรมการ
๓๙. นายสมคิด โชติกวณิชย์	กรรมการ

บทนาฏกรรม

ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศ
เป็นสมเด็จเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร และประทับอยู่ ณ พระราช-
วังเดิม กรุงธนบุรี ทรงสนพระทัยในการดนตรีและการละคอนมาก ถึงกับทรง
ตั้งคณะละคอนผู้หญิงขึ้นคณะหนึ่ง ทรงใช้บทละคอนเรื่องอุณรุท ซึ่งเป็นบทที่เหลือ
ตกทอดมาจากกรุงศรีอยุธยาจัดแสดง แต่การฝึกคณะละคอนได้ทำอยู่ไม่นานนัก
ความได้ทราบไปถึงพระกรณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงกรว
ด้วยได้ทรงห้ามไว้ว่า มิให้ผู้หนึ่งผู้ใดจัดตั้งคณะละคอนสตรีเว้นแต่ในราชสำนัก
เท่านั้น เพราะเป็นธรรมเนียมอันเก่ามาว่า การแสดงละคอนในหรือละคอนที่แสดง
โดยผู้หญิงจะถือเป็นเครื่องราชูปโภคสำหรับวงหลวงเพียงแห่งเดียว ด้วยเหตุนี้คณะ
ละคอนของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงต้องล้มเลิกไป จนกระทั่งปี
พ.ศ. ๒๓๕๒ เมื่อทรงมีพระชนมายุได้ ๔๓ พรรษาได้เสด็จขึ้นเสวยราชย์เป็นพระ-
มหากษัตริย์รัชกาลที่ ๒ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ และในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ อันเป็น
ปีที่ ๔ ของรัชสมัย จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้คณะละคอนของพระองค์แสดงเป็นครั้งแรก
ในงานสมโภชพระยาเศวตกฤษร ช้างเผือกเอกเมืองโพธิสัตว์ ซึ่งเข้ามาสู่พระบารมี

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เอา
พระทัยใส่ในค่านววรรณกรรมเป็นอย่างยิ่ง ในรัชสมัยของพระองค์เป็นสมัยที่

วรรณกรรมเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก และที่ทรงสนพระทัยเป็นที่สุด คือ วรรณกรรมประเภทบทละคร ได้ทรงเลือกเฟ้นวรรณกรรมเรื่องเก่า ๆ นำเอาตอนที่สามารถเล่นละครได้มาแต่งและดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากับท่าร่ายอย่างเหมาะสม พระราชนิพนธ์ของพระองค์ ทั้งที่เป็นพระราชนิพนธ์เองแท้ ๆ และเป็นงานของกวีหลายท่านช่วยกันนิพนธ์และแต่งให้แสดงเป็นโขนและละครได้ มี

๑. ชุนช้าง-ชุนแผน	ประเภทกลอนเสภา
๒. ไชยเชษฐ์	บทละครนอก
๓. สังข์ทอง	บทละครนอก
๔. ไกรทอง	บทละครนอก
๕. มณีพิชัย	บทละครนอก
๖. คาวี	บทละครนอก
๗. สังข์ศิลป์ชัย	บทละครนอก
๘. อิเหนา	บทละครใน
๙. รามเกียรติ์	บทละครใน
๑๐. บทพากย์โขน ตอนต่าง ๆ	คือ ตอนพราหมณ์ นาคบาท เอรಾವัน และนางลอย

นอกจากพระปรีชาสามารถในเรื่องการละครแล้ว พระองค์ยังทรงเป็นนักดนตรีที่พระหัตถ์เยี่ยม ทรงสนพระทัยต่อกิจการดนตรีเป็นอย่างมาก จนถึงกับได้ทรงมี “ตราภูมิ” คุ้มห้ามมิให้เก็บภาษีอากรแก่สวนมะพร้าวที่มีกะลามะพร้าวเป็นปุ๋ยมสามเส้า สำหรับทำเป็นซอสสามสาย เพราะเป็นของหายาก ตามที่เล่า ๆ กันมาว่า พระองค์ทรงมีซอกุพระหัตถ์ซอหนึ่ง พระราชทานชื่อว่า “สายฟ้าฟาด” และซอนี้ภายหลังได้ตกทอดมาถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ซึ่งทรงเป็นนักดนตรีพระองค์หนึ่ง และในที่สุดจะเป็นท่านผู้ใดที่ได้รับมรดกซอนี้ไว้ก็ไม่ทราบกัน ความสนพระราชหฤทัยในเรื่องการดนตรีนี้ ได้มีปรากฏในจดหมายเหตุ

ปี ๒๓๕๗ ว่าทรงมีพระราชประสงค์หนึ่งแพะที่คิมาทำชอและกลองแขก จากเมือง นครศรีธรรมราช และต้องพระราชประสงค์ไม้แก้วที่ลายดีสำหรับจะทำคันกระจับปี คันชอชัก นอกจากนี้ยังมีพระราชประสงค์ที่จะได้ไม้บงแก่งดีสำหรับทำระนาด ไม้มฤททำเป็นหุ่นกลองแขกอีกด้วย

ในวาระคล้ายวันพระบรมราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งได้เวียนมาบรรจบรอบอีกคำรบหนึ่ง ในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓ นี้ กรมศิลปากรจึงได้เลือกคัดการแสดงอันประกอบด้วย เพลงพระราชนิพนธ์ โขน ละคอนเสภา ละคอนนอก และละคอนใน ซึ่งจัดทำบทนาฏกรรมขึ้นจากพระราชนิพนธ์ในพระองค์ท่าน รวม ๕ ชุด คือ

๑. เพลงบุหลันลอยเลื่อน
๒. โขน เรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระรามข้ามสมุทร
๓. ละคอนเสภา เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ตอน ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง-ได้นางแก้วกิริยา
๔. ละคอนนอก เรื่องสังข์ทอง ตอน หาดปลา
๕. ละคอนใน เรื่องอิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง

เพลงบุหลันลอยเลื่อน

มีเรื่องเล่ากันว่า ในราตรีกาลวันหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระสุบินว่าได้ทอดพระเนตรเห็นพระจันทร์เต็มดวง ส่องแสงสว่างจ้า อยู่ ณ เบื้องนภาภาค พร้อมกันนั้นก็ได้ทรงสดับเสียงดนตรีดุจลอยมาจากสวรรค์ พระองค์ทรงจำทำนองเพลงนั้นได้อย่างแม่นยำ พอเสด็จขึ้นพระบรรทมก็ทรงสืซอ สามสาย “สายฟ้าฟาด” คุ้พระหัตถ์ ด้วยเพลงที่ทรงจำได้จากพระสุบินนั้น และทรง ขนานนามว่า “เพลงบุหลันลอยเลื่อน” แต่บางทีก็เรียกกันว่า เพลงบุหลันเลื่อนลอยฟ้า หรือเพลงทรงพระสุบิน หรือเพลงสรรเสริญพระจันทร์ ซึ่งต่อมาได้นำมาเข้ากับบท ร้อง ในละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประกอบคำร้องตอนที่ว่า

กิดาหยันหมอบกราบอย่างนพิต	พระบรรทมโสมนัสอยู่ในที่
บุหลันเลื่อนลอยฟ้าไม่ราศี	รัศมีส่องสว่างตั้งกลางวัน
พระเนืงนีกตรึกไตรไปมา	ที่จะแต่งคหาสตาหมัน
บ้านพระองค์ทรงธรรม	จะนับวันเฝ้าคอยทุกเวลา

ประเวช กุมุท ผู้บรรเลงซอสามสาย
ดวงเนตร ดุริยพันธุ์ ผู้ขับร้อง
มนตรี ตราโมท อำนวยการฝึกซ้อม

โขน เรื่องรามเกียรติ์

ตอน พระรามข้ามสมุทร

โขนเป็นนาฏศิลป์ชั้นสูงอย่างหนึ่งของไทย มีกำเนิดมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในชั้นเดิมปรับปรุงมาจากการเล่นหลายประเภท เช่น ชักนาครคึกคักดาบรพ การเล่นกระบี่ กระบอง และหนังใหญ่ ครั้นต่อมาได้แก้ไขปรับปรุงให้ประณีตขึ้นตามลำดับ จนเป็นแบบฉบับสืบมาถึงบัดนี้

เรื่องโดยสังเขปของการแสดงโขน ตอนพระรามข้ามสมุทร ดำเนินความว่า พระรามมีรับสั่งให้บรรดานางจอมกษัตริย์ เพื่อจะข้ามรพไปยังฝั่งลงกา ครั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ถึงวันอันเป็นศุภมงคลที่พระรามจะเคลื่อนพลไปกรุงลงกา พระอินทร์ก็ตรัสสั่งให้พระมาตุลีนารณเวชยันต์มาถวายพระพร สำหรับทรงไปทำสงครามกับทศกัณฐ์ พระรามพระลักษมณ์ทรงรถของพระอินทร์ เคลื่อนพลนิกรข้ามสมุทรไปสู่ฝั่งลงกาโดยสวัสดิภาพ

บทประกอบการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์

ตอน พระรามข้ามสมุทร

เสรี หวังในธรรม จัดทำบท

มนตรี ตราโมท บรรจุเพลง

อาคม สาขาคม อร่าม อินทรนัฏ กรี วรสระสิน อำนวยการแสดง

— ปี่พาทย์ทำเพลงรุกรัน-รว —

- ขบวนทัพพระรามประกอบด้วย สิงเชษฐอง เสนาสิง สิบแปดมงกุฏ
พระยาวานร พิเภก สลับด้วยขบวนเครื่องสูง พระรามพระลักษมณ์
ประทับบนราชรถ (เทียมม้า ๔ ตัว) เคลื่อนออกเวทีล่างตามลำดับ —

— ร้องเพลงโทน —

รถเอยรตอินทร์ เทียมสินธพเทพทั้งสี่
พระลักษมณ์นั่งบัลลังก์ครุฑมณี สารถิชีขัณฑ์ยาตรา

— ร้องเพลงทะเลแย —

เครื่องสูงเรียงรวเป็นทิวทอง แตรสังข์ฆ้องกลองก้องป่า
วานรฮึกโห้เป็นโกลา บันเทิงทำกิริยาเป็นท่าทาง

— ร้องเพลงเทพทอง —

บ้างโลดเต้นแผ่นผกทากลับ กระโจนจับแมลงวันคันสีข้าง
บ้างลงนั่งหาหาเกาแข้งคาง เร่งร่ำมากลางทางสาคร

— ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอข้ามสมุทร-รว —

- ผู้แสดงทั้งหมดเต้นและรำตามเพลงเสมอข้ามสมุทร แล้วเคลื่อนขบวน
เข้าโรงใน เพลงรว —

ละครอนเสภา เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน

ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง-ได้นางแก้วกิริยา

ก่อนที่จะเกิดมีละครอนเสภาขึ้น เข้าใจว่าจะมีการขับเสภาเป็นเรื่องเป็นราวมาก่อน เรื่องที่นำมาขับเสภาและนิยมกันอย่างแพร่หลาย คือ เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน การขับเสภาในสมัยโบราณไม่มีดนตรีประกอบ นอกจากกรับที่ผู้ขับขยั้ประกอบแทรกสอดสลับในทำนองขับของตนเท่านั้น ครั้นต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งโปรดการขับเสภาเป็นอย่างยิ่งได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดวงปี่พาทย์บรรเลงประกอบการขับเสภา โดยให้แทรกเพลงร้องส่งให้ปี่พาทย์รับ และบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เหมือนการแสดงละครนอก ตอนใดที่เป็นการดำเนินเรื่องก็ให้ขับเสภา ตอนใดที่เป็นถ้อยคำรำพันหรือข้อความอื่นที่ควรแก่การร้องส่งก็ให้ร้อง จะเป็นเพลงซ้ำปี่หรือโอ้ปี่อย่างละครนอกก็ได้ ตอนใดเป็นบทไปมาหรือรบกัน ปี่พาทย์ก็บรรเลงเพลงเชิดประกอบด้วย การขับเสภาและร้องรับกับการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์อย่างนี้เอง เป็นต้นเหตุให้วิวัฒนาการเกิดมีตัวแสดงออกมาแสดงตามบทเสภาและบทร้อง ครั้งแรกก็อาจจะเป็นเพียงตอนใดตอนหนึ่ง ครั้นต่อมาก็เลยปรับปรุงให้เป็นการแสดงทั้งหมด และเรียกการแสดงแบบนี้ว่าละครอนเสภา

ละครอนเสภานิยมแสดงเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน และตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง-ได้นางแก้วกิริยา ที่กรมศิลป์ากรตัดตอนมาแสดงในครั้ง^{นี้} เป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เรื่องโดยสังเขปของละครอนเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง-ได้นางแก้วกิริยา ดำเนินความว่า ขุนแผนแค้นใจที่ขุนช้างพรากนางวันทองไปจากตน จึงติดตามไปที่บ้านของขุนช้าง แต่ขุนแผนเข้าผิดห้องไปเข้าห้องของนางแก้วกิริยา ธิดาของเจ้าเมืองสุโขทัย ซึ่งนำธิดาสาวมาขายฝากขุนช้างไว้ นางแก้วกิริยาเป็นหญิงงามทำให้ขุนแผนพอใจ เกี้ยวพาราสีโลมจนได้นางแก้วกิริยาเป็นภรรยา

บทละครนอกเสภา เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน

ตอน ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง-ได้นางแก้วกิริยา

มนตรี ตรีโมท บรรจุเพลง

พนิดา สิทธิวรรณ จัดทำบท

สุวรรณี ชลานุเคราะห์ อำนวยการฝึกซ้อม

— การแสดงเวทีล่าง —

— ปี่พาทย์ทำเพลงม้าห้อ —

— ขุนแผนขี่ม้าสีหมอกออกเวทีล่าง มีโห่งพราয়ตามมา ๓ ตัว —

— ให้แสงเฉพาะตัวละคร —

— ชับเสภา —

แล้วลงยืนตบคหน้าม้าสีหมอก อย่าออกลำพองคะนองเล่น

บังเงาเสาย้อย่าดูแคลน

สั่งม้าแล้วก็เล่นไปส่งพราয়

— ม้าสีหมอกเต็นเข้า —

สะกดให้หลับหมดทั้งเคหา

ต่อกูเตือนว่าจึงผันผาย

สั่งพลางร้ายมนต์สนธยาย

พราয়ข่าวสารชัดบริกรรม

— ปี่พาทย์ทำเพลงรว —

— ขุนแผนเสกข่าวสารชัดไปที่ม่านแดง —

— ม่านแดงเปิด —

— ฉากนอกชานบ้านขุนช้าง —

— ด้านหนึ่งเป็นไม้ค้ำใส่กระถาง อีกด้านหนึ่งเป็นห้องนอนแก้วกิริยา —

— ให้แสงสว่างเฉพาะที่นอกชาน ส่วนทางห้องแก้วกิริยาไฟหรี่ —

— โหงพรายขึ้นบนเวทีแล้วหายไป —

— ขุนแผนขึ้นเวทีบน —

— ร้องเพลงพม่าห้าท่อน ๒ ชั้น (ท่อน ๑ ร้อง ๒ คำ) —

โจนลงกลางชานร้านดอกไม้ม	ของขุนช้างปลูกไว้อยู่ดาดคั้น
รวรสรเกษรเมื่อก่อนคั้น	ชั้นชั้นลมชายสบายใจ
กระถางแถวแก้วเกดพิกุลเกษม	ยี่สุ่นแซมมะสังคัตตุไสว
สมอรัตติตรงสมละไม	ตะขบข่อยคัตไว้งหวะกัน
ตะโกนาทึงกิ่งประกบียอด	แทงทวยทอคอินทร์พรมนมสวรรค์
บ้างผลิดอกออกช่อขึ้นช้าน	แสงพระจันทร์จิบแจ่มกระจ่างตา

— ปี่พาทย์ทำเพลงฉิ่ง —

— ขุนแผนรำไปที่ห้องนอนนางแก้วกิริยา

— เปิดไฟที่ห้องนอนนางแก้วกิริยา —

— นางแก้วกิริยานอนบนเตียง —

— มีเครื่องประดับฉากพอสมควร —

— ร้องเพลงต้นเพลงยาว —

เจ้าร่างน้อยนอนนิ่งบนเตียงต่ำ	คมขำงามแจ่มแจ่มใส
คิ้วคางบางนอนอ่อนละไม	รอยไรเรียบร่ำระดับดี
ผมเปลือยเลื้อยประลงจนบำ	งอนปลายเกศาตุสมศรี
ที่นอนน้อยน่านอนอ่อนดี	มีหมอนข้างคู่ประคองเคียง

— ปี่พาทย์ทำเพลงต้นเพลงยาว —

— ชุนแผนทำกิริยาโลมนางแก้วกิริยา —

— ขับเสภา —

ครานันนางแก้วกิริยา

นิทราระงับหลับไหล

สะกึ่งตื่น ฟันตัวก็ตกใจ

เอ๊ะไครหนอน่าอัศจรรย์

นึกนึกจะไครร้องต้องอาคม

ในอารมณ์ระริกแล้วพรัน

ถอยถอยลงจากเตียงพลัน

ดูมสนรูปทรงไซ้ชายทราวม

แฝงหน้าหนึ่งนิกอยู่ในฉาก

ขยับปากกิดกิดก็เกรงขาม

หนึ่งอยู่จะไม่รู้ซึ่งข้อความ

แข็งขึ้นอารมณ์ถามไปทันที

หม่อมขาดินว่าอย่าว่าพ้อ

นี้ไครล่อจึงได้หลงมาถึงนี้

ดูปร่างบางเอี่ยมสะอาดดี

กิริยาพาพิไรคนพาล

ครานันชุนแผนแสนสนิท

หนึ่งคิดฟังเสียงสำเนียงหวาน

แจ่มแจ้งกระจ่างเป็นดวงล

ตัวพิศอกทหารชาญณรงค์

พระผู้จอมจักรพาพประทานนาม

ชื่อชุนแผนแสนสงครามตามประสงค์

มาหาเจ้าวันทองต้องจำนง

ด้วยชุนข้างพาลงมาโลมเลี้ยง

อันชุนข้างกับพี่เป็นมิตร

มันพิศเมียเสียหน้าสบถเบี่ยง

พี่คิดว่าวันทองเฝ้ามองเมียง

ต่อนั่งเคียงลงจึงรู้ว่าพิศตัว

ไม่แปกพิศกันสัณนิตเจียวระน้อง

พี่คิดว่าวันทองจึงต้องท้าว

ได้ลักจูบจูบไล่ไม่กิดกลัว

พิศตัวเกินแล้วอย่าโกรธา

ขออภัยเถิดมิใช่เจ้าวันทอง

นิจจัน้องอย่าสะเทินเมืงหน้า

นี้เจ้าเป็นอะไรกันอย่าฉันทา

จึงมาอยู่เคหาของชุนข้าง

— ร้องเพลงลมพัดชายเขา —

คราน^๕นางแก้วกิริยา
 นีขุนแผนแม่นใจจึงไม่อำพราง
 แหม่มแหม่มซ้ำซ้ำน่ารักใคร
 เรื่องฤทธิ์ประสิทธิ์ประสาทครู

เสน่หานึงนักอางขนาง
 แบบบางน้อยน้อยน่าเอ็นดู
 เป็นไรหนວันทองจึงมีอยู่
 ถึงขุนช้างจะสูกองเสียตัว

— ขับเสภา —

เที่ยวเล่นทุกห้องคณองฤทธ^๕ คิคคิคนพองสยของหัว
 ครันคร้ามขามจิตสะทึงกลัว นีผัวเจ้าวันทองแล้วแน่ใจ
 ครันจะมิบอกความที่ถามหา แค้นขึ้นมากจะพาลาพาโลให้
 จะสู้รบหลบหนีไปแห่งไร จะพลอยเสียเบี้ยไปลอยลม
 คิคแล้วจึงว่าช่างนาหัว มาหลงตัวหลงห้องไม่เห็นสม
 แค้นนักที่มัลกมัลอบชม มายกยอให้นิยมเหมือนเย้ยกัน

เต้าเตี้ยดอกอย่าต่อให้ตีนสูง^๕
 หึงห้อยหรือจะแข่งแสงพระจันทร์
 ข้าทาสดอกมิใช่เจ้าวันทอง
 มิใช่ที่ประสงค์อย่าหลงเดา
 บิดาต้องจำระยำยาก
 เป็นเงินสิบห้าบิดาเอาไป
 เป็นไถอย่าเอาใจมาคบทาส
 ที่โกรธแค้นแทนกันแต่ก่อนมา

มิใช่ยุ่งจะมาย้อมไม่เห็นชั้น
 อย่าบั่นน้ำให้ลงตะลึงเงา
 ดูแต่ห้องน้อยนอนเถิดนะเจ้า
 ข้าเจ้าลูกท่านสุโขทัย
 ขายฝากตีฉานให้ท่านใช้
 ตัวฉันไสรซื้อแก้วกิริยา
 ฉันไม่อาจเอื้อมนั่งเสมอหน้า
 ก็แก้แค้นตามประสาท่านผู้ดี

— ขัปเสภา —

น้อยหรือพดจาช่างน่ารัก
ปมจะกลืนชิ้นใจในวาท
แม่นชายใดได้อยู่เป็นคู่ครอง
พี่จะอยู่สู้รักไม่แรมชม

เสนาะนักร้าคำเจ้าเสียตีส
สงสารด้วยยังไม่มีคุณิรมย์
จะแนบน้องเชยชิดสนิทสนม
มิใช่ลมดวงน้องอย่าหมองใจ

— พด —

อย่าว่าแต่เจ้ายากอยู่สับห้า
บุญหลังได้สร้างมาปางใด

ถึงห้าซ้งพี่ก็หามาช่วยได้
เพอญให้จำเพาะพบประสบนาง

ว่าพลางทางแอบแนบชิด
แก้ห่อเงินมอปลแล้วปลอบพลาง

ปลื้มจิตอย่าสะเทินเมินหมาง
อย่าระคางเคืองใจได้เอ็นดู

ครานันนางแก้วกรีธา
บัตบ้องมิให้ต้องเข้าชมช
เงินทองกองเกวียนจะโกยให้
ยังคิดคำบิดาเป็นราศี
ถึงยากจนก็ให้ทนเสงี่ยมจิต
รักหลังระวังโพยไพบยรัน
ถ้าหม่อมรักฉันแท้ไม่ทอดทิ้ง
อย่าให้น้องหมองสตัยที่สัญญา
หม่อมรักไชฉันจักไม่รักตอบ
รักตัวกลัวอายเสียตายนวล

เมื่อน้ำซ່อนชบหลบอยู่
รู้แล้วว่ารักว่าปราณี
ฉันชอบใจบุญคุณเหนือเกศ
ท่านปราณีชาสั่งสารพัน
อย่าพลั้งผิดปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
แม่นมั่นรับสตัยกับบิดา
อย่าควนชิงเชิงดุดให้งามหน้า
เชิญไปว่ากับคุณพ่อแต่พอควร
จะลักลอบกลัวผิดสัักพันส่วน
สุดสงวนอยู่แล้วอย่าวอนเลย

— ร้องเพลงสดสรวง ๒ ชั้น —

น้องเอ๋ยเพราะน้อยหรือถ้อยคำ หวานน้ำจริงแล้วเจ้าแก้วเอ๋ย
เจ้าเนื้อหอมพร้อมชื่นดังอบเชย เกยหน้ามาจะว่าไม่อำพราง

— ร้องเพลงทองย่อน รวบ ๒ คำ —

ได้ชมชิตเข้าสนิทอย่างนั้นแล้ว ขอเชิญแก้วกิริยาเมตตาบ้าง
พี่จะมอบเสน่ห์ไว้ทีไหนนาง อย่าระคายช้องแก่นระกายเคื่อง
ถ้าพี่ลวงน้องให้หมองสัจย์ จงวิบัติเกิดเชิญให้เป็นเนือง
สารพัดวิชาสง่าเปลื้อง เจ้าเนื้อเหลืองดังทองมาทาบทับ

— ร้องเพลงสดสรวงชั้นเดียว —

ว่าพลาทงเปลืองเครื่องภาค แขนพาดฉากลงประจวบ
อุ้มนางวางตักสะพรั่ง ก็ทอดทับระทวยลงดังท่อนทอง

— ปี่พาทย์ทำเพลงโหม —
— ไฟค่อย ๆ ทรแสงลง —

— ปิดม่านแดง —

ละครนอก เรื่องสังข์ทอง

ตอน หาปลา

ละครนอกเป็นละครที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่เดิมนั้น การแสดงละครแบบนั้น ใช้ผู้ชายแสดงล้วนๆ และยังมีได้กำหนดชื่อเรียกแต่อย่างใด คงเป็นเพียงการแสดงละครของพวกชาวบ้านทั่วไป ครั้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ โปรดให้มีการแสดงละครขึ้นในพระบรมมหาราชวัง โดยใช้นางในเป็นผู้แสดง จึงได้มีการบัญญัติชื่อเรียกการแสดงละครในพระราชฐานว่า ละครใน และละครที่ชาวบ้าน แสดงอยู่ทั่วไปนอกพระราชฐานว่า ละครนอก

ศิลปะการแสดงละครนอกดำเนินเรื่องรวดเร็ว การร่ายรำไม่อ่อนช้อยเหมือน ละครใน นิยมแทรกบทตลก ซึ่งบางครั้งก็ตลกจะหยาบโล่นตามแบบของผู้แสดงที่เป็นชาย ไม่คำนึงถึงชนบประเพณีแต่อย่างใด ผู้แสดงที่สมมติเป็นท้าวพญามหากษัตริย์ และพระมเหสี เมื่อถึงคราวแสดงบทตลกกับเสนาข้าราชการ ก็แสดงได้โดยไม่ต้อง ยึดถือชนบประเพณีการเข้าเจ้าเข้านายให้เคร่งครัดนัก ผู้แสดงละครนอกจะต้อง แคล้วคล่องว่องไวในการร่ายรำและการพูด บางครั้งอาจจะต้องร้องเองในบางเพลง เนื่องจากการที่ตัวละครต้องร่ายรำอย่างรวดเร็วดังกล่าว เพลงร้องทำนองดนตรีจึงต้อง ปรับปรุงให้กระฉับกระเฉงขึ้น และเป็นเพลงที่ตรงข้ามกับละครใน เช่น ละครใน มีเพลงช้าปี่ใน โอ้ปี่ใน โอ้โลมใน ร่ายใน ฯลฯ ละครนอกก็มีเพลงช้าปี่นอก โอ้ปี่นอก โอ้โลมนอก ร่ายนอก ฯลฯ เป็นต้น

ละครนอกแสดงได้ทุกเรื่อง เว้นเพียง ๓ เรื่องที่ละครในนำไปแสดง คือ รามเกียรติ์ อิเหนา และอุณรุท

บทละครนอกอันเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีอยู่ ๖ เรื่อง คือ สังข์ทอง ไชยเชษฐ ไกรทอง มณีพิชัย กาวิ

และสังข์ศิลป์ชัย สำหรับการแสดงละครนอกครั้ง^{๕๕} ละครศิลปการคัดเลือกเรื่อง
สังข์ทอง ตอน หาปลา มาแสดง

เรื่องโดยสังเขปมีอยู่ว่า ท้าวสามนต์คิดจะกำจัดเจ้าเงาะ จึงออกอุบายให้
เจ้าเงาะและหกเขยไปหาปลามาถวาย เจ้าเงาะเหาะไปที่ใต้ต้นไม้ใหญ่ริมบึง ถอด
รูปเงาะกลายเป็นพระสังข์ทอง อ่านมหาจินตามนต์เรียกฝูงปลามาชุมนุมอยู่ตรงหน้า
ฝ่ายหกเขยและบ่าวไพร่พายเรือออกหาปลาตั้งแต่เช้าไม่ได้ปลาแม้แต่ตัวเดียว ครั้น
มาถึงที่พระสังข์นั่งอยู่แลเห็นปลามากมาย คิดว่าพระสังข์เป็นเทวดา จึงตรงเข้าไป
ขอปลา พระสังข์ขอตัดจุกหกเขยเป็นของแลกเปลี่ยนกับปลา ซึ่งหกเขยต้องจำใจ
ให้ตัดปลายจุก เพื่อแลกกับปลาเพียงคนละ ๒ ตัว นำไปถวายท้าวสามนต์

บทละครนอก เรื่องสังข์ทอง

ตอน หาปลา

ปัญญา นิเทศสุวรรณ เรียบเรียงจัดทำบท
มนตรี ตราโมท บรรจุเพลง
ลมูล ยมะคุปต์ เฉลบ สุขวนิช อำนวย พุทธประดับ อำนวยการฝึกซ้อม

— ฉากต้นไม้ใหญ่ริมบึง —

— มีแท่นหินสำหรับนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ ต้นไม้ต้องโตพอที่เจ้าเงาะจะหลบเข้าไปแอบ

อยู่เบื้องหลัง แล้วเปลี่ยนให้พระสังข์ออกมาได้ —

— เบื้องหน้าออกไปเป็นหนองน้ำหรือบึง ด้านหลังเป็นหนองน้ำให้หกเขยออก —

— ปี่พาทย์ทำเพลงกลม-เชิด —

— เบ็ดม่านแดง —

— เจ้าเงาะออก —

— ร้องเพลงรอร่าย —

ครันถึงจึงลงหยุดนั่ง ที่ร่มไทรใบบังสุริย์ฉาน
ถอดเงาะซ่อนเสียมิทันนาน แล้วโอมอ่านมหาจินตามนต์

— ปี่พาทย์ทำเพลงต่อยุรูป—ตระนิมิต—รว —

— เจ้าเงาะหายไ้หลังต้นไทร พระสังข์ออก —

— ร้องเพลงเวศุกรม —

เดชะเวทวิเศษของมารดา ผงปลาสาส์นทุกแห่งหน
เป็นหมู่หมู่มากมายในสายชล บ้างว่ายวนพ่นน้ำคำไป

— ปี่พาทย์ทำเพลงฟองน้ำ —

— ผงปลาออก —

— หกเขยนั่งเรือออกท่ายเพลง พร้อมพวกบ่าวไพร่ —

— ร้องเพลงประพาสเกศรา —

พั่นด่านบ้านช่องล่องเลย ถึงท้องคั้งที่เคยมีมัจฉา
หกองค์ทรงแห่ทอดปลา ลอยมาสองฟากลากเบ็ดราว
บ้างเอาลอบลงตักตักสวิง ริมตลิ่งลากอวนอ้อฉาว
ติดแต่จระเข้อยู่เกรียวกราว นายบ่าวต่างโกรธโทษกัน

— ปี่พาทย์ทำเพลงฉิ่ง —

— ร้องเพลงร่าย —

ปลาผกสักตัวก็ไม่ได้ คิอัจจรรยไ้เป็นหนักหนา
รีบพายมาจนถึงบึงปลายนา พบมัจฉานับแสนแน่นไป
เห็นพระสังข์นั่งอยู่ที่ฝั่งชล ต่างคนพิศวงสงสัย

จะเป็นเทพารักษ์หรืออะไร
จึงวาทแวนาวาเข้ามาพลัน
ต่างก็มกรานหมอบยอบกาย

เถียงกันวุ่นไปทั้งไพร่นาย
ทั้งหกอกสนั่นขวัญหาย
บ่าวนายนี้กะเนว่าเทวา

— ร้องเพลงกล่อมพระยา —

เมื่อนั้น
เห็นหกเขยเคอะเซอะมา

พระสังข์นั่งยิ้มอยู่ในหน้า
สมดังจินตาก็ยินดี

— ร้องเพลงร้าย —

จึงเสแสร้งแกล้งทำไม่รู้จก
เอะแล้วออกเจ้าหลาน
เรือแพแหวนก็เอามา
เราเป็นเทพเจ้าเล่าลือ
แต่หักคอคนตายเสียหลายพัน
มาหาเรานี้ดีหรือร้าย

ถามทักซักไซ้ไปไหน
หน่วยก้านพานจะตีมีฝมือ
จะลอบลักตักปลาของข้าหรือ
นับถือทุกแห่งแพรงพราย
อย่าคิดมันดีหมิ่นมั่งง่าย
บอกยุบลตันปลายให้แจ้งใจ

— พด —

เชย ๑ — โอ้ย...ได้โปรดเถิดเจ้าคะ พวกข้าพเจ้าไม่ได้ดูหมิ่นท่านเทพเจ้าหรือ
เจ้าคะ แต่ที่อุตส่าห์พายเรือมาถึงที่นี่ก็เพราะว่า...เพราะ....

พระสังข์ — เพราะอะไรบอกมานะ

เชย ๑ — เพราะว่ เอ้อ....น้องแน่ช่วยอธิบายแทนพี่หน่อยเถอะ

เชย ๒ — แหม....น้องก็กลัวเทพเจ้าเหมือนกันนะพี่ เอ้อ....ท่านทวดตาเจ้าข้า ที่
พวกข้าพเจ้าบังอาจพายเรือเข้ามาถึงที่นี่ ก็เพราะท่านท้าวสามนต์ผู้เป็น
พ่อตา ใช้ให้มาหาปลาแข่งกับอ้ายเงาะเจ้าคะ

เชย ๓ – จริงเจ้าคะ ถ้าไม่ได้ปลาไปถวายละก็ พวกข้าพเจ้าคงต้องถูกพ้อตา
ลงโทษแน่ ๆ

เชย ๔ – ท่านเทวดาใจดี ใจดี โปรดให้ท่านปลาแก่พวกข้าผู้ยากสักหน่อยเถิด
เจ้าคะ ถ้าพวกเราไม่มีปลาไปถวายละก็ เป็นต้องอับอายอายเงาะเป็นแน่
ว่าไงเจ้าคะ ท่านเทวดา

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น	พระสังข์ได้ฟังกัมหัว
จึงว่าหกเจ้านเฒ่า	ไม่กลัวบาปกรรมทำประมง
แต่ได้มาขอแล้วก็จำให้	เราไซ้จะขอมั่งคั่งประสงค์
จะให้หรือมิให้ทั้งหกองค์	ท่านจงปรึกษาหารือกัน

— ร้องเพลงสระบุหรณ์นอก —

เมื่อนั้น	หกเขยรับคำชมขมั้น
พระองค์จะประสงค์สิ่งใดนั้น	สารพันมีแล้วไม่ขัดเลย
สุดแท้แต่ตามจะเลือกเอา	เปิดโกเหน่งข้าวของเสวย
ทั้งกล้วยอ้อยขนมนมเนย	จะแต่งตังสังเวยเช่นวัก

— ร้องเพลงเบ้าหลุด ชันเดียว —

เมื่อนั้น	พระสังข์กล่าวเกล้งแจ้งประจักษ์
เราเป็นเทวดาสุรรักษ์	จะเช่นวักสิ่งของไม่ต้อใจ

— พุด —

จะขอปลายจุมกหม่อมลูกเขย	ตามเคยคนละน้อยหามากไม่
แม่นให้เราเราจะให้ปลาไป	จะให้หรือมิให้ให้ว่ามา

- เชย ๑ – นี่แน่ะพวกเรา พี่เห็นว่าเทวดาองค์นี้ช่างอุทริเสียจริง ๆ
- เชย ๒ – นั้นนะซีครับ ของอื่น ๆ ที่เราจะสังเวรมีทั้งหมดให้เปิดโก๋ เหล้าข้าวเอ๋ย
ท่านไม่ยกต้องการ
- เชย ๓ – จำเพาะเจาะจงแต่จะต้องประสงค์ตรงปลายจุมุกซึ่งเป็นของสำคัญ
- เชย ๔ – นั้นซี ถ้าเชือดออกเสีย มันก็โหว่ หมกสวยเลย เอ....ไม่ยอมให้
ตัดจุมุกดีกว่า
- เชย ๒,๓ – นั้นซีไม่ยอม ๆ
- เชย ๑ – เอ้า....ถ้าไม่ยอม ก็อดได้ปลาไปถวายนะ ดีไม่ดีก็เกิดรับสั่งให้ลงโทษ
ประหารละก็ จะยิ่งแย่กว่าถูกตัดจุมุกอีก
- พระสังข์ – (พูดเสียงดัง) ว่ายังงั้นกัน เอ....ดปรึกษากันนานจริง จะยอมให้หรือ
ไม่ให้ ปลาจุมุกที่เราขออะ ถ้าไม่ให้ เราก้ไม่ให้ปลาของเรา
- หกเชย – (พร้อมกัน) เจ้าคะ ๆ ยอมแล้วเจ้าคะ เทวดาเจ้าขา อย่าเชือดเอาไป
มากนะเจ้าคะ เชือดพอเป็นเคล็ดนิด ๆ หน่อย ๆ นะเจ้าคะ ท่านเทวดา
ใจดี ใจดี ไย ๆ อย่าเชือดแรง ๆ นะเจ้าคะ เทียบเป็นลม
- ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น

ยัมพลงทางตรัสตัดพ้อ
แล้วเอามีดกรีดลับกับศิลา
มือบีบหนีบจุมุกไว้สองนิ้ว
ทำง้อมีดกระหยับจับจ้อง
เอาแล้วนะจะเชือดเลือดแดง

พระสังข์สรวลสนั่นกลั่นหัวร่อ
เอออะไรใจคอเหมือนปลาฉิว
ทั้งหกตกประหม่าหน้านิ้ว
อย่าบิตพริ้วตูกติกพลิกแพลง
ที่ใจชั่วกลัวร้องจนเสียงแห้ง
จุมุกแหว่งโหว่ววินสั่นทุกคน

— ปี่พาทย์ทำเพลงแทงวิสัย —

— พระสังข์ตัดจุมุกหกเชย—ติดตลก —

— ร้องเพลงแขกอะหวัง ชั้นเดียว —

เมื่อนั้น
เจ็บแสบแทบตายเต็มทน
เขยใหญ่ใจแข็งทำแก้งว่า
สะกิดเพื่อนเตือนทวงเทวัญ

ทั้งหกสิบแปดพลางคราวบน
ต่างคนต่างแกล่แผลก้น
จุมกตัวนคหน้าเห็นขบขัน
แลกกันเมื่อไรจะให้ปลา

— ร้องเพลงเซอ —

เมื่อนั้น
จึงตั้งสัตย์อธิษฐานควั้ววาจา
จงกระโดดโลดเข่นมาริมฝั่ง
พอสิ้นคำประกาศไม่คลาดคลาย

พระสังข์ได้สมปรารถนา
มัจฉาตัวใดถึงที่ตาย
ให้สมหวังตั้งจิตที่คิดหมาย
ปลาตายบนตลิ่งกลิ้งเกลื่อนไป

— ปี่พาทย์ทำเพลงรว —

— ร้องเพลงราย —

แล้วแก่งแบ่งมัจฉาที่ชัวชัว
หกองค์จ้งชวนกันคลาไคล

ให้คนละสองตัวหามากไม่
เอาปลาไปให้สมอารมณ์คิด

— ร้องเพลงล่องเรือ —

เมื่อนั้น
ต่างองค์อำลาสุราฤทธิ์

หกเขยค่อยคลายสบายจิต
บ่าวตะบิดเชือกน้อยร้อยปลา

— ร้องเพลงไล่ —

หัวท้ายพายวาทนาวาออก
รีบเร่งโดยด่วนจวนเวลา

บ้างบอกโยนยาวจวน่า
กลับมาจะให้ทันเตือนกันพาย

— ปี่พาทย์ทำเพลงไล่—เชิด —

— หกเขยกับบ่าวไพร่เข้าโรง —

— ปิดม่าน —

ละครอนใน เรื่องอิเหนา

ตอน ตี๊กกะหมังกุหนิง

ละครอนรำของไทยทนิยมแสดงแพร่หลายในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีละครอนนอก และละครอนใน การแสดงละครอนในเกิดภายหลังละครอนนอก เป็นศิลปะที่พระมหากษัตริย์ทรงปรับปรุงแก้ไขจากละครอนนอก ใช้ผู้หญิงซึ่งล้วนแต่เป็นนางในราชสำนักเป็นผู้แสดง และจัดแสดงเฉพาะภายในพระราชฐาน มีความมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่ศิลปะของการรำที่มีลีลาเข้มข้น งดงาม สอดคล้องกับทำนองเพลงที่ใช้ร้องและบรรเลงประกอบ ไม่นิยมตลกพุ่มเฟียก จะต้องพยายามรักษาแบบแผนจารีตประเพณีให้คงไว้ และมีความมุ่งมั่นที่จะพรรณนาถึงสภาพชีวิตต่างๆ ออกมาในรูปแบบของการร้องและการรำ ดังเช่นในละครอนเรื่องอิเหนา ตอนตี๊กกะหมังกุหนิงนี้ วิธีแสดงละครอนในได้แสดงท่าทาง บรรยายการแต่งกายของกษัตริย์ไทยในสมัยโบราณไว้ได้อย่างพร้อมมูล เช่น ตอนท้าวกะหมังกุหนิง วิหยาสะก้า และสองระตุ รำเพลงลงสรงโชนในฉากที่ ๒ บรรยายความตั้งแต่ “สองค์สรงน้ำพิศนนาน” เรื่อยไปจนกระทั่ง “สีกษัตริย์เห็นบกริชแล้วคลาไคล” ซึ่งผู้ชมจะได้เห็นลีลาท่ารำการแต่งกายประกอบคำร้องโดยครบถ้วน ซึ่งนับว่าเป็นศิลปะที่สูงส่งและยากต่อการฝึกหัดมาก ทั้งเป็นที่น่าภูมิใจที่กระบวนรำเหล่านั้นได้ถูกฝึกสอนถ่ายทอดกันเป็นลำดับมา ตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจนในปัจจุบันนี้ ซึ่งแม้จะผิดเพี้ยนไปบ้าง แต่ก็ยังคงยึดถือหลักเกณฑ์ใหญ่ๆ ไว้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์บทละคร
ใน เรื่องอิเหนา ในตอนแรกนั้น ปรากฏว่าได้มีนาฏศิลปินผู้มีชื่อเสียง เท่าที่ได้
ทราบนามกันต่อมา คือ คุณแยม ซึ่งแสดงเป็นตัวอิเหนา ท่านเป็นธิดาของพระยา
ไกรเพชรรัตนสงครามภักดี คงจะได้ฝึกหัดเป็นละครมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ และ
เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๓๕๗ ท่านได้เป็นเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ ๒ ครั้นถึงรัชกาล
ที่ ๔ ได้โปรดเกล้าฯ ให้เป็นครูหัดเจ้าจอมหม่อมละครคนต่างๆ จนได้ชื่อว่าเป็น
ครูอิเหนา ต่อมา เจ้าจอมมารดาแยมได้ฝึกสอนเด็กหญิงคนหนึ่ง ซึ่งมีความสามารถ
จดจำท่ารำได้ดี และมีฝีมือเสมอท่าน ท่านจึงยกชื่อของท่านให้กับเด็กหญิงคนนั้น
ว่า แยม ตามชื่อของท่าน ต่อมาเด็กหญิงแยมได้เป็น หม่อมแยม อิเหนา ศิษย์ที่
มีความสามารถอีกท่านหนึ่งของเจ้าจอมมารดาแยม คือ เจ้าจอมมารดาต ใน
รัชกาลที่ ๔ ซึ่งต่อมาได้เป็นท้าววรจันทร์ ในรัชกาลที่ ๕ และผู้แสดงเป็นตัวนาง
บุษบาอยู่กับเจ้าจอมมารดาแยม ชื่อ เอี่ยม เป็นนางรุ่นเล็ก ครั้นมาแต่แผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นที่เลื่อมใสกันมากกว่า ไม่มีตัวสู้ ต่อมาท่านได้
เป็นครูละครของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ด้วย นอกจากนั้นผู้แสดง
เป็นอิเหนา และเป็นเจ้าจอมมารดาของรัชกาลที่ ๒ อีกท่านหนึ่ง คือ เจ้าจอม
มารดาปราง ได้เลื่อนเป็นท้าววรจันทร์ในรัชกาลที่ ๓

คุณหญิงแพ้ว สนิทวงศ์เสนี ผู้อำนวยการฝึกซ้อมละครใน เรื่องอิเหนา
ตอน ตีកะหมังกุหนิง ของกรมศิลปากรในวันนั้น ท่านได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความสามารถ
ในเชิงรำบทอิเหนาอย่างหาที่เปรียบมิได้ของคณะสวนกุหลาบมาแต่ก่อน และในครั้ง
ท่านได้ถ่ายทอดศิลปการรำรำตามแบบของละครใน ให้กับศิลปินกรมศิลปากร อย่าง
ใกล้ชิดและถูกต้อง

บทละครใน เรื่อง อิเหนา

ตอน ศีกกะหมังกุหนิง

คุณหญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี เรียบเรียง และอำนวยการฝึกซ้อม
มนตรี ตราโมท บรรจุเพลง

ฉากที่ ๑ ริมกำแพงเมือง มีเกยช้างและช้างทรงรออยู่

— หน้าเกยมีฐานพาดไม้ข่มนาม พร้อมทั้งพานวางดาบ —

— มีพานหม้อน้ำมนต์เงิน—ทองวางไว้ —

— ระเด่นดาหยน สังคามารดา พลาย กิดาหยัน ๔ เฒ่าช้าง และ

ควาญช้าง พราหมณ์ปุโรหิตคอยอยู่ —

— อิเหนารำออก —

— ร้องเพลงรอร่าย —

ชนเกยกรินี่ที่ประทับ

ผืนพัสตราภรณ์พาศา

พร้อมหมู่อำมาตย์มาตยา

โหราริบัติชีพราหมณ์

พอได้ศุภฤกษ์ก็ลั่นฆ้อง

ประโคมครึกกึกก้องท้องสนาม

ปุโรหิตฟันไม้ข่มนาม

— ปุโรหิตใช้ดาบฟันไม้ข่มนาม —

ทำตามตำราพิชัยยุทธ์

— อิเหนาไปนั่งที่ไม้ข่มนาม —

ทัพหน้าทัพหลวงทัพหลัง

พร้อมพรังตั้งให้อึงอุทุม

ทหารโบกธงทองกระบี่ครุฑ

ฝรั่งจุดปืนใหญ่ให้สัญญาณ

— ร้องเพลงทะเล —

ซีฟอกก็เบิกโชลนทวาร

— พราหมณ์ถวายหม้อน้ำมนต์ เงิน ทอง —

โอมอ่านอาคมคาถา

เสด็จทรงช้างที่นั่งหลังคา

คลาเคลื่อนโยธาทุกหมวดกอง

— ปี่พาทย์ทำเพลงกลองโยน —

— อิเหนาขึ้นคอช้างทรง สั่งเคลื่อนทัพ —

— มานบิ —

บรรยายก่อนเบ็ดจาก ๒

ฉากที่ ๒ ห้องบรรทมท้าวกะหมังกุหนิง

— ท้าวกะหมังกุหนิง วิหยาสะกัว และ ระตูปาหยัง ระตูประหมัน นั่งตามที —

— ปี่พาทย์ทำเพลงสาร์ิกาเขมร —

— ร้องเพลงสาร์ิกาเขมร —

เมื่อนั้น

ท้าวกะหมังกุหนิงเรื่องศรี

กรันแสงทองส่องพื้นปฐพี

พระตื่นจากที่บรรทมใน

จึงชวนสองระตูปอนุชา

กับโอรสาพิสมัย

บทธจจากอาสน์อำไพ

เสด็จไปที่สรงคงคา

— ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอ —

— ร้องเพลงลงสรงโทน —

สื่องค์สร้งน้ำพิธิสนาน
ต่างใส่สนับเพลาจรณา
เกราะเพชรเก็จกรองฉลององค์
คาตบ้นแห่งพรรณรายสายสุวรรณ
ใส่สังวาลสำหรับรณรงค์
ตาบทิศทั้ทิมแสงประเทือง
ทรงมหาธำมรงค์เรือนกรุฑ
อุบะเพชรพวงผจงทรงทัต

สุคนธารประทีนกลิ่นบุหงา
ทรงภูษาแย่งยกกระหนกพัน
เจียรบาตบรรจทรงกระสัน
สลักันประจำยามอร่ามเรือง
ทั้บทรงทรงสายสร้อยห้อยเฟือง
ทองกรประดับเนืองเนาวรัตน์
มงกุฎกรรเจียรจกรจำรัส
สักขัตริย์ทรงกริชแล้วคลาไคล

ฉากที่ ๓ สนามรบ

— ท้าพะหมังกุหนิงคอยอยู่ในฉาก —

— ปี่พาทย์ทำเพลงย่ำรัน —

— ท้าพะหมังกุหนิงคอยอยู่ในฉาก มี อิเหนา กะหรั้ดตะปาศี สุหรานากง ระเด่นดาหยน

สังคามารตา —

— ร้องเพลงถอยหลังเข้าคลอง —

เมื่อนั้น
เห็นทัพมาต้งม่นกันเมืองไว้

ท้าวกะหมังกุหนิงเป็นใหญ่
พลไกรเพียบพื้นปฐพี

จึงตรัสเรียกโอรสยศยง
ต่างรีบกะระตะพาชี
แล้วมีสีหนาทโองการ
จงเร่งตีทัพให้อัปรา

กับองค์อนุชาทั้งสองศรี
ออกยืนที่ประจำกองโยธา
ประกาศสั่งทวยหาญกองหน้า
หักเอาคาหาในวันนั้น

— ร้องเพลงร้าย —

บัดนั้น
ก็เร่งพลเร่งพวกพาชี
บ้างเป่าชุกชุกยิงปืนใหญ่
นายกองแกว่งดาบวาวับ

ตะหมักรับสังใส่เกศ
เข้าต่อตีหักโหมโจมตีทัพ
ฉัตรชัยมณฑกนกสับ
ต่างขับพลวิ่งเข้าชิงชัย

— ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด —

— ร้องเพลงเบ้าหลด ชั้นเดียว —

เมื่อนั้น
เห็นพวกพลไพร่ตีประจัญ
พระกริ้วโกรธหนักถึงอัคคี
โรมรุกรบบุกไปแต่ลำพัง

สังคามารตาแจ้งขึ้น
โยธาขยั้นหยุดยั้ง
แกว่งกระบี่ชี้ขับม้าที่นั่ง
ไล่หลังพวกพลเข้ารณรงค์

— ร้องเพลงตันเพลงฉิ่ง ชั้นเดียว —

เมื่อนั้น
กับระเด่นทั้งสามสุริยวงศ์
เห็นสังคามารตาล้านก
มิไว้ใจในที่ทำสงคราม

ระเด่นมนตรีสั่ง
ต่างองค์ผันแปรแลตาม
ยังอ่อนคักก็หักศึกไม่เกรงขาม
ต่างขับม้าตามไปทันใด

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
เห็นระเด่นทั้งสี่จึงตามไป

ท้าวกะหมังกุหนิงเป็นใหญ่
เจ้าผู้ใดที่ชื้อจรรกา

— ร้องเพลงแขกหนึ่ง —

เมื่อนั้น

ยมพลาทางตอบวาจา
จะสังหารผลาญพวกบ้จจามิตร
ซึ่งท่านถามหาจรกานัน

ระเด่นมนตรีใจกล้า

เรายกมาแต่กรุงกูเรปัน
ที่มาติดดาหาเขตขันธ์
มิได้มาด้วยกันในกองนี้

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น

รู้ว่าระเด่นมนตรี
แถมมานะตอบไปด้วยใจหาญ
แต่ละองค์ทรงโฉมโสภา
ได้เห็นก็เป็นน่าเสียกาย
ไม่ควรคู่สู้รบกับเรา
อนึ่งตัวเจ้ากับเรา
ให้จรกามาเถิดจะชิงชัย

ท้าวกะหมังกุหนิงเรื่องศรี

ภูมิครันคร้ามขามวิญญาณ์
เจ้าผู้วงศ์วานอัสัญญา
ชันษาอายุก็ยิ่งเยาว์
จะพากันมาตายเสียเปล่าเปล่า
ครันจะฆ่าเสียเล่าก็อายใจ
จะรักก็เคืองกันก็หาไม่
เจ้าจะได้ดูละเล่นเป็นขวัญตา

— ร้องเพลงกระบอกเงิน —

เมื่อนั้น

จึงตอบว่าอันตัวจรก

พระองค์วงศ์อัสญแดหว่า

มิได้อยู่ดาหารานี

— พุด —

เมื่อหลับตามารบให้ผิดเมือง

จะรบกับจรกาดังว่า
แม่นไม่รู้แห่งเมืองจรก

รพลตายเปลืองไม่พอที่

จงล่าเลิกโยธิตอยไป
จะช่วยชัมรรคาบอกให้

ถ้าขึ้นตั้งประชิดติดกรุงไกร
ถึงมาตรแมนจรกามีมาแล้ว
เมตตาวาน้องเป็นสตรี
ไชนางเกิดในปทุมมา
จะมาช่วงชิงกันถึงผลไม้

คงชิงชัยไม่พังก่านพาที
ตัวเราจำช่วยด้วยเป็นพี่
จะทอดทิ้งมารศรีเสียอย่างไร
สุริย์วงศ์พงศานันหาไม่
อันจะได้นางไปอย่าสงกา

— ร้องเพลงการะเวก ชั้นเดียว —

เมื่อนั้น
จึงว่าเรายกโยธา
ถึงจะรบของสู่ระตูไว้
จรกาไม่มาก็ยังดี
สุดแท้แต่นางอยู่ที่ไหน
อันชิงนางอย่างนั้น ไม่ผิดกรรม
สุดแต่ใครดีก็ใครได้
จงยกทัพกลับไปพารา

ท้าวกะหมังกุหนิงใจกล้า
หมายมาจะชิงพระบุตรี
ยังมีได้ทำการภิเษกศรี
ไม่มีผู้หวงเห่นเกียจกัน
เราก็จะชิงชัยที่นั่น
ธรรมเนียงนั้นมีแต่บุราณมา
การอะไรของเจ้าผู้เชษฐา
เบื้องหน้าจะได้สืบสุริย์วงศ์

— ร้องเพลงกระบอกทอง —

เมื่อนั้น
ซึ่งจะให้เรายกจตุรงค์
อับอายไพร่ฟ้าประชาชน
ฤาหมายไม่สมคะเนเรรวน
อย่าพักพูดอุบายให้ตายใจ
รพลจะพลอยย่อยยับ
จะได้ดูฤทธิฝีมือ
ฤารักตัวกลัวจะม้วยชีวัน

ระเด่นมนตรีตอบตามประสงค์
คินคงกรุงไกรนั้นไม่ควร
เสนีรพลจะแซ่สรวล
จึงชวนพุดจาหย่าทัพ
ท่านมียกคืนไปก็ไม่กลับ
เรากั้บรรทมหลับกัน
ให้ลือชื่อในชวาเขตขัณฑ์
บังคมคัลจะให้คืนไปพารา

— ร้องเพลงเขมรปากท่อ ชั้นเดียว —

เมื่อนั้น
ได้ฟังกัณฑ์แทนบิดา
ดุก่อนนอริราชไพร่
โอหังบังอาจประมาทใคร
มิเราก็จ้าจะตายลง
ยังมีทันพันตมาชู้ศึก

วิหยาสะกำใจกล้า
จึงร้องตอบวาจาว่าไป
อย่าพาทีลบหลู่ท่านผู้ใหญ่
จะนบนอบยอบไหวอย่าฟังนึก
อย่าหมายจิตคิดทงในการศึก
จะรับแพ้แลเล็กไม่มีลาย

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
ฟังวิหยาสะกำอภิปราย
จึงทูลองค์ระเด่นมนตรี
สัวิหยาสะกำผู้ศักดา

สังคามารตาเจ็ดฉาย
หยาบกายเคื่องขัตตธยา
น้องจะขออาสา
พระองค์จึงยินมาเป็นประธาน

— ร้องเพลงมอญรำดาบ ชั้นเดียว —

เมื่อนั้น
จึงตอบอนุชาชัยชาญ
แต่อย่าลงจากพาชี
เพลงทวนสนั่นทักชัดเจเนใจ

ระเด่นมนตรีใจหาญ
เจ้าจะต้านต่อฤทธิ์ก็ตามใจ
เพลงกระบี่ยังหาชำนาญไม่
เห็นจะมีชัยแก่ไพร่

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
น้อมองค์ลงถวายอัญชลี

สังคามารตาเรืองศรี
กระตะพาชีชนไปพลัน

— ร้องเพลงขอมกล่อมลูก ชั้นเดียว —

ยีนม้ายู่ตรงวิหยาสะกำ
แล้วว่าใครไม่คิดแก่ชีวัน
จงมาเล่นทวนด้วยกันก่อน
แม่นควรรู้กับวงศ์เทวา

แสรงทำเป็นที่เย้ยหยัน
จะชิงตุนาหงั้นพระธิดา
ให้เห็นฤทธิ์รอนเกล้าเกล้า
จึงจะยกกล้าให้ไป

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
ได้ฟังแค้นชัฏกลัดใจ
ดูก่อนเจ้าผู้เรืองฤทธิ์รงค์
เชื้อชาติญาติวงศ์พงศ์พันธุ์
ฤๅเป็นวงศ์อัสญแดหว่า
จึงบนหน้ามาต่อฤทธิไกร
ที่ยีนม้ายู่ข้างหลังนั้น
นามวงศ์พงศ์ใดจงบอกมา

วิหยาสะกำศรีไส
จึงตอบคำไปด้วยพลัน
รูปทรงงามสมคมสัน
อยู่เขตขัณฑ์ธานีบุรีไร
ในสินคราเป็นใจ
ไม่กลัวชีวลัยจะมรณา
กันกลศพนสุวรรณโอ้อ่า
แจ้งกิจจาแล้วจึงจะรบกัน

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
ได้ฟังกัศรเสียบกรรณ
อันองค์สมเด็จพระปิ่นเกล้า
นั้นกะหรัตตะปาตีสานุชัย
นี้สุหรานากงทรงสวัสดิ์
นั้นระเด่นดาหยนภูมิ
เราชื่อสังคามารตา
ได้เป็นอนุชาเรื่องชัย

สังคามารตาเจ็ดชั้น
จึงตอบไปพลันทันใด
คืออิเหนากุเรปันเป็นใหญ่
ร่วมในสุริยวงศ์ธิบดี
องค์อะหนะสิงห์ดสำหรับ
อยู่หมั้นหยารานีกรุงไกร
หน่อท้าวบักมาหงั้นเป็นใหญ่
ภูวนัยองค์ระเด่นมนตรี

— ร้องเพลงแขกเจ้าเซ็น —

เมื่อนั้น
 ยมแล้วจึงกล่าววาที
 อันกาลหลังสิงห์สำหรับนั้น
 ทงหมันหยาดานีนั้นไซ้
 ตัวลืออยู่ปักมาหงัน
 เหตุไฉนว่าเป็นอนุชา
 ฤาหนึ่งพึงจะมาเป็นน้อง
 เราคิดเห็นผิดประหลาดใจ

วิหยาสะกำเรื่องศรี
 ซึ่งท่านว่ามานี้ยังแคลงใจ
 ดาหากุเรบ้นกรุงใหญ่
 ก็แจ้งใจว่าวงศ์กันสืบมา
 ไซ้วงศ์อัสสัมเตหาว
 นับในวงศ์การประการใจ
 เกี่ยวข้องรักกันเป็นไลน์
 จงบอกไปแต่จริงบัดนี้

— ร้องเพลงนาคราช —

เมื่อนั้น
 พึ่งวิหยาสะกำพาที
 จึงร้องว่าเหวี่ยงไฟรี
 มาตามไถ่ไล่เอาภิกษา
 สุกแต่ว่าจิตพิศवास
 อย่าชักเจรจาให้เข้าไป

สังคามารดาเรื่องศรี
 ตั้งตรีเพชรบาทในอุรา
 ลมลินหยาดคายนักหนา
 คือจะปรารถนาสิ่งใด
 คืบนี้เป็นวงศ์ญาติกันได้
 จะชิงชัยให้เห็นฝีมือกัน

— ร้องเพลงร้าย —

ว่าพลางทางกรายปลายทวน
 ชักอาชาชิตติดพัน

รำร้ายเป็นกระบวนหวนหัน
 เข้าประจัญจ้วงโจมโถมแทง

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
 ขับม้าเลี้ยวล้อต่อแย้ง

วิหยาสะกำเข้มแข็ง
 กรายพระแสงทวนรำเป็นทำนอง

กลอกระหัยบัลลังก์แห่งซ้ายขวา
ถ้อยทีหนึ่โล่รับรอง

สังคามารตาบัตบ้อง
เปลี่ยนท่าทวนทองแท่งกัน

— พญาเคน —

— ร้องเพลงทะลุ่มโปง —

เมื่อนั้น
ขับม้าไวว่องบ้องประจัญ
ร้ายรับบัลลังก์แห่งไม้แพลงพล้า
ต่างเรียงเคียงรายย้ายกระบวน

สังคามารตาแข็งขัน
เป็นเชิงชั้นชิงชัยในที่ทวน
วิหยาสะกำผัดผันหันหวน
ปะทะทวนรวนรุกคูลูกคูลี

— ร้องเพลงคันทบรเทศ ชันเดียว —

เมื่อนั้น
ชักม้าวงวิ่งชิงที่
โถมแทงแล้วแปลงเปลี่ยนกระบวน
หมายเขม้นเช่นม้าป่าจามิตร

วิหยาสะกำเรื่องศรี
โหมหักไฟรีด้วยแรงฤทธิ์
ทบทวนม้าที่นั่งไม่พลั้งผิด
ตามติดตันทานราญรอน

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
รบบับเคียวขับอัสตร
กลับกลอกรำรายกราบพระแสง
แล้วทำเสียเชิงชักม้าทรง

สังคามารตาชาญสมร
ยกยื้อนเปลี่ยนกลรณรงค์
ปะทะแทงลงไปให้ไหลหลง
ชลบวงเวียนหันไปทันที

— ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด —

— ร้องเพลงร้าย —

นัยเนตรมุ่งหมายวิหยาสะกำ
พระแท่งสอตลอดเกราะถูกไฟรี

เห็นถล่มเลี้ยวไล่ได้ที
ตกจากพาชีมรณา

— ปี่พาทย์ทำเพลงโอด —

— ร้องเพลงทะเลบัว —

เมื่อนั้น
เห็นโอรสต้องสาตรา
กริ้วโกรธโกรธาบ้าจิต
แกว่งหอกค้ำบอชานาย

ท้าวกะหมังกุหนิงใจกล้า
ตกจากอาชาบรรลย์
จะรอรังยังคิดก็หาไม่
เขารุกไล่สังคามารตา

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
เห็นไฟรุกรุกล่อนุชา
กลับกลอกหอกทรงพุ่งสะกิด
พระชกอาชานายไว้วาง

พระสุริยวงศ์พงศ์อัสญแดทวา
พระขัณฑ์ม้านอกกั้นทาง
ระตรับผืนผัดไม่ขัดขวาง
สะบัดย่างเขื่อนชาย้ายทำนอง

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
ขัณฑ์ม้าวกวิงชิงคลอง
ขยับกรร่อนพุ่งข้างละที่
ระตุตามติดพันด้วยสันทัก

ท้าวกะหมังกุหนิงไว้อง
แคล้วคล่องกลับกลอกหอกซัด
ระเด่นมนตรีป้องบัด
ผืนผัดอาวุธกันไปมา

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
รับพลางทางชกอาชา
จึงคิดว่าระตุผืน
ทั้งอาวุธต่างต่างก็ชำนาญ
อย่าเลยจะชวนตีกระบี่
คิดแล้วจึงร้องประกาศไป

พระผู้พงศ์เทวัญอัสญทยา
ร้งรารอไว้มรอนราญ
ท่วงที่สามารถอาจหาญ
จะผลาญบนหลังม้าเห็นยากใจ
ได้ทีจะฆ่าเสียให้ได้
ดูก่อนภวนัยธิบตี

เรารบกันบนหลังอาชา

มาจะลงยังพื้นปฐพี

ว่าพลางลงจากอัสตร

รำรายหันเหียนเวียนระวัน

ต่างกล้าสามารถไม่ถอยหนี

ตีกระบี่ให้เห็นฝีมือกัน

พระกรทรงกระบี่ผาดผัน

หมายมั่นเช่นฆ่าราวี

— ร้องเพลงเขมรสุดใจ —

เมื่อนั้น

จึงถอดโคลนจอนจากพาชี

ทรงกระบี่รำเรียงเคียงรำย

กระหยับหันผันหลังออกมา

ท้าวกะหมังกุหนิงเรื่องศรี

ภูมิไม่ยั้งรงรา

ประปรายปลายกระบี่แล้วให้ทำ

แล้วกลับหน้าจ้วงโจมเข้าฟันแทง

— ร้องเพลงแขกอะหวัง —

เมื่อนั้น

กลับกระบี่ให้ทำเปลี่ยนแปลง

แทงต้องระตุแล้วฟันซ้ำ

ต่างทรงศักราวราฤทธิ์

พระสุริยวงศ์เทวากล้าแข็ง

ต่อแย่งย่างเท้าเข้าชิด

ไม่ชอกช้ำผิวหนังแต่สักนิต

เลี้ยวไล่ตามติดต้านทาน

— ร้องเพลงสาริกาแก้ว (รวบ ๒ คำ) —

เมื่อนั้น

แกว่งกระบี่ผัดผันประจัญบาน

แทงทะลวงจ้วงฟันทันที

กระบี่ต่อกกระบี่ตีกระทบ

ท้าวกะหมังกุหนิงห้าวหาญ

ไม่ย่อท้อต่อต้านราญรบ

ระเด่นมนตรีหลีกหลบ

เป็นประกายกลุ้มกลบกันไปมา

— กลองแขก — รำกระบี่ —

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
เห็นระตูต่อตีมีศักดา
ท่วงทีหนีไล่ไวว่อง
ยากที่ใครจะรอต่อยุทธ
จำจะสังหารผลาญด้วยกริช
คิดพลางชักกริชฤทธิไกร

ระเด่นมนตรใจกล้า
คงทั้งศัสตราอาวุธ
เพลงกระบี่คล่องเป็นที่สุด
เป็นบุรุษผู้หนึ่งในแดนไตร
ซึ่งเทเวศร์ประสิทธิ์ประสาทให้
แล้วร้องว่าไปมิได้ช้า

ดูก่อนระตูมี
ต่างคนไม่แพ้ฤทธา

เพลงกระบี่กันจนสิ้นท่า
เรามาจำกริชสู้กัน

ว่าพลางทางถอยกริชกราย
กวักพระหัตถ์ตรัสเรียกระตพลง

เยี่ยงยายร้ายรำบิณฑ
พระท่าที่เย้ยหยันไพร

— ร้องเพลงร้าย —

เมื่อนั้น
ได้ฟังชื่นชมยินดี
อันเพลงกริชชวามลายู
คิดแล้วชักกริชฤทธิรณ
กรขวานนั้นกุมกริชกราย
เข้าปะทะประกริชด้วยฤทธา

ท้าวกะหมังกุหนิงเรื่องศรี
ครองนอเหนาจะวายชนม์
กรู้สันทัดไม่ขัดสน
ร้ายรำทำกลมารยา
พระหัตถ์ซ้ายนั้นถือเช็ดหน้า
ผัดผันไปมาไม่ครั่นคร้าม

— ร้องเพลงแขกหนัง ชั้นเดียว —

เมื่อนั้น
พระกรกรายฉายกริชติดตาม
หลบหลีกไวว่องป้องกัน
ปะทะแทงแสร้างทำล้าทัพ

ระเด่นมนตรืชาญสนาม
ไม่เจ็ดขามคร้ามถอยคอยรับ
ผัดผันหันออกกลอกกลับ
ย่างกระหยับรุกไล่มิได้ยั้ง

— ร้องเพลงร้าย —

เห็นระตถอยเท้าก้าวผิด
ล้มลงต่ำวุ่นสนก้าลัง

พระกรายกริชแทงอกตลอดหลัง
มอดม้วยชีวังปลดปลง

— ปี่พาทย์ทำเพลงโศก —

— ร้องเพลงประเทศ —

เมื่อนั้น
ทั้งระเด่นดาหยนสรีย่วงศ์
เห็นระเด่นมนตรืทอสร้อย
สามองค์ทรงม้ากระชั้นชิด
ต่างเข้าลุยไล่ไม่รอรัง
ทหารให้อาชัยได้ที

กะหรั้ตะปาดีสองส่ง
สุหรานางทรงฤทธิ์
แทงระตถแม่ทัพดับจิต
จะสังหารผลาญชีวิตไพร่
ท้าวปาหยังประหม่นผ่นหนี
ตามตีโยธาผ้าพัน

— ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด —

— สองระตถขี่ม้าชักม้าหนีเข้าโรง —

— เสนากะหมังกุหนิงแตกทัพหนี เสนาอิเหนาไล่ตามเข้าโรง —

— ปี่คี่ม่าน —

— จบเร่อง —

รายนามผู้แสดง ผู้บรรเลงดนตรี และผู้ขับร้อง

รายนามผู้แสดงโขน

เรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระรามข้ามสมุทร

พระราม

พระลักษมณ์

พิเภก

ชามภูวราช

สุกริพ

หนุมาน

ชมพูพาน

องคต

นิลน

ไพฑูรย์ เข้มแข็ง

ชาวลิต สุนทรานนท์

ประสิทธิ์ ศิลปสมบัติ

โสภณ แสงฤทธิ์

สุรเดช เผ่าช่างทอง

พลลภ นุตะศรีนทร์

วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์

สราชัย ททรัพย์แสนดี

เจริญ จันทร์เพ็ญ

ผานิด คงสุสิต

รายนามผู้แสดงละครคนเสภา

เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน

ตอน ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง-ได้นางแก้วกิริยา

ขุนแผน

แก้วกิริยา

ม้าสีหมอก

เผด็จ พลัภระสงค์

ใบศรี เรืองนนท์

ศิริพันธ์ อัญญะวัชร

โหลงพราย

พงษ์พิศ จารุจินดา

เทวมิตร นวราช

วิโรจน์ ทะประสพ

รายนามผู้แสดงละครนอก

เรื่องสังข์ทอง ตอน หาปลา

เจ้าเงาะ

พระสังข์

หกเขย

อุดม อังศุธร

ศุภชัย จันทรสวรรณ

ทองสุข ทองหลิม

มนตรี ศรีสำราญ

นิวัตร สุขประเสริฐ

สัญชัย สุขสำเนียง

ประเมษฐ์ บุญยะชัย

อนันต์ เจียมสินดี

วีรชัย อ่อนกัน

เกษม ทองอร่าม

ธีรภัทร์ ทองนิ่ม

ดำรงศักดิ์ อินทรเสนีย์

วรารุท ศิลาพันธ์

เจ้าเงาะตัวรอก

ตลกบ่าว

รายนามผู้แสดงละครใน
เรื่องอิเหนา ตอน ตีកะหมังกุหนึ่ง

ฝ่ายอิเหนา

อิเหนา

นางลักษณ์ เทพหัสติน ฦ อยุธยา

กะหัดตะปาดิ

ประทุมพร ศิริศรี

สุหรานากง

ตวงฤดี ภาพรมาสี

ระเด่นดาหยน

ธนนดา มณีฉาย

สังคามาระตา

พัชรา กุญชร ฦ อยุธยา

ตำมะหงง

อรพินท์ อิศรางกูร ฦ อยุธยา

ประสันตา

กาญจนา คำประเสริฐ

ปุนตา

สมพิศ จ้าววัง

กระตาทลา

แพรวดาว สรรพศรี

ยะรุตะ

क्रमพงษ์ นาฏประเสริฐ

ฝ่ายกะหมังกุหนึ่ง

ท้าวกะหมังกุหนึ่ง

อิงอร ศรีสัตบุษย์

ท้าวปาหยัง

พิไล พราหมณ์พันธุ์

ท้าวปะหมัน

กรรณิการ์ วงษ์สวัสดิ์

วิหยาสะก่า

วันทนีย์ ม่วงบุญ

ตำมะหงง

รุ่งฟ้า เจริญบริบูรณ์

เสนาผู้ใหญ่

ธานี ศักดิ์สิทธิ์วิวัฒน์

รายนามผู้บรรเลงดนตรี และผู้ขับร้อง

ผู้บรรเลง

หัวหน้าวง

ปี-ชลุ่ย

ระนาดเอก

ระนาดเอกเหล็ก

ระนาดทุ้ม

ระนาดทุ้มเหล็ก

ฆ้องวงใหญ่

ฆ้องวงเล็ก

ตะโพน

กลอง

ฉิ่ง

โหม่ง

ซออู้

ผู้ขับร้องชาย

แจ้จ้ง คล้ายสีทอง

ลอย รัตนทัศนีย์

สมชาย ทับพร

ศักดา คำศิริ

สุวัฒน์ อรรถกฤษณ์

สุรเดช กิมเปียม

ทองคำ แสงทับทิม

ไพฑูรย์ เจยเจริญ

ประมวล ครุฑสิงห์

สาริต แสงบุญ

ไชยยะ ทรงมีศรี

บุญช่วย แสงอนันต์

ฐน ตุ่นมณี

นริศ จันทรร

ธนู จำประเสริฐ

คงศักดิ์ สุชีตานนท์

ผู้ขับร้องหญิง

สุภา เขียววิจิตร

สุพัชรินทร์ วิจิตรรัตน์

ดวงเนตร ดุริยพันธ์

กัญญา โรหิตาจล

มณฑนา เพิ่มสิน

ศิริญาณี ทองสิทธิ์

ศรีนวล เหมียนทอง

กำกับการบรรเลง

จิรัส อัจฉรงค์

